

Miskolci Keresztény Szemle

A KÉSZ ökumenikus kulturális folyóirata
53. (XIV/1.) szám
2018

SZERZŐK

Arany János
Berkesi Sándor
Gróf Lajos
Gyulai Éva
Horváth Attila
Molnár József
Nagy Ákosné Szigethy Piroska
Puskás Péter
Sasvári István
Seregély István
Szalay Péter
Szarka János
Tasi Réka
Tóth Józsefné
Udvardy György
Zsugyel János

Tartalomjegyzék

• ÉVFORDULÓK •

ARANY JÁNOS: Az elveszett alkotmány (3)

• ÜNNEPEK – ALKALMAK •

Tisztújító közgyűlést tartott a KÉSZ miskolci csoportja (5)

GRÓF LAJOS: Építs családot otthon és az egyházban (6)

ZSUGYEL JÁNOS: Szorongattatás és szabadítás (14)

• EGYHÁZAK, TEOLÓGIÁK, HITVALLÁSOK •

SEREGÉLY ISTVÁN: A Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus előtt
az Eucharishtiáról (16)

UDVARDY GYÖRGY: Az örök sorsunkról (24)

• EGYHÁZAK ÉS TÁRSADALOM •

MOLNÁR JÓZSEF: Fehéren, feketén (32)

TÓTH JÓZSEFNÉ: Szívvel, szeretettel a szegények megsegítéséért (34)
Mindörökké szeretet... (40)

• EGYHÁZ ÉS TÖRTÉNELEM •

SZARKA JÁNOS: Görög rítusú egri püspökség az Árpád-korban (42)

GYULAI ÉVA: A jezsuiták visszatelepedése Sárospatakra 1711-ben (56)

SZALAY PÉTER–HORVÁTH ATTILA: Gondolatok az 1867-es kiegyezésről (63)

• EGYHÁZAK ÉS KULTÚRA •

NAGY ÁKOSNÉ SZIGETHY PIROSKA: Mária, az Úrnak anyja (79)

BERKESI SÁNDOR: Kodály és a református egyházzene (81)

TASI RÉKA: „soha annyi könyv nem lehet, hogy többet
ne ír hassanak a hívek tanítására” (87)

PUSKÁS PÉTER: A miskolci Kós-ház,
a B.-A.-Z. Megyei Építész Kamara székháza (91)

• KÖNYVISMERTETÉS •

Kamarás István OJD: Ferencpálista egyházreform Cserháton (95)

„soha annyi könyv nem lehet, hogy többet ne ír hassanak a hívek tanítására”

NAPJAINK PÁZMÁNY-KUTATÁSAI

Aligha van olyan írónk a 17. századból, aki a Pázmány Péteréhez fogható hatást tudott gyakorolni kortársaira és az őt követő nemzedékekre. Pázmány mintegy negyven művet hagyott az utókorra latin és magyar nyelven, a 17. században folyamatosan olvasott, hivatkozott szerző volt, szövegeit számos módon használták kortársai és utódai. A katolikus szerzők számára követendő példa és minta volt, a protestánsok számára pedig ellenfél, vitapartner. „Talán nincs is olyan kortársa, akinél ne lenne kimutatható a Pázmány-életműhöz való bármilyen viszonyulás: az említéstől, hivatkozástól a szövegszerű átvételig.” – írja róla egyik mai kutatója, Hargittay Emil.¹ Halála után is nagy számban születtek olyan vitairatok, melyek az ő teológiai, kontroverzteológiai vagy hitvitázó műveivel szálltak vitába. Közvetlen utódai, majd 18. századi követői pedig gyakorta szó szerint másoltak ki hosszabb részeket műveiből, és illesztették saját, nyomdába került munkáikba – prédikációit ebben a formában még protestánsok is felhasználták.

Az eredetileg protestáns kisnemesi család sarjából a magyarországi ellenreformáció legnagyobb alakja lett. Pázmány tizenhárom évesen katolizált, majd belépett a jezsuita rendbe. Bécsben, majd a kor jelentős, pápai és jezsuita vezetés alatt álló római intézményében, a Collegium Germanicum Hungaricumban tanult. Forgách Ferenc esztergomi érsek mellett a kibontakozó katolikus megújulás irányítójává vált. Forgách halála után esztergomi érsek és bíboros, II. Ferdinánd tanácsadója lett, jelentős egyházi, politikai és irodalmi szerepet töltött be a 17. század első évtizedeiben. „Életműve a korabeli műveltség enciklopédiája” – írja róla Hargittay,² szinte kiapadhatatlan forrását jelenti a történeti, irodalomtörténeti, egyháztörténeti, művelődéstörténeti, teológiatörténeti stb. kutatásoknak.

A Pázmány-kutatások történetéről – 2011. évvel bezárólag – alapos képet nyújt a 2005-ben és 2011-ben megjelent két Pázmány-bibliográfia.³ A Pázmányról szóló monográfiák sorát a 19. század végén Fraknói Vilmos három kötetben megjelentetett munkája nyitja, mutatva az életmű iránt viszonylag korán megjelenő tudományos érdeklődést. A 20. század első feléből Sík Sándor monográfiája emelkedik ki a szakiro-

¹ HARGITTAY Emil, *Pázmány Péter írói módszere és az életmű genezise: A Kalauz és a vitairatok újraírása*, Bp., 2016 [Kézirat.], 18–19.

² HARGITTAY, i. m., 8.

³ *Pázmány Péter-bibliográfia* (1598–2004), összeáll. ADONYI Judit, MACZÁK Ibolya, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, BTK, 2005, (Pázmány Irodalmi Műhely – Bibliográfiák, Katalógusok, 1). HARGITTAY Emil, MACZÁK Ibolya, *Pótlások a Pázmány Péter-bibliográfiához = Balázs Mihály köszöntése*, Szeged, 2011 (Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, 30), 160–183.

dalomból. A század második felében a Pázmány-kutatások intenzívebbé váltak, Öry Miklós 1970-ben Pázmány tanulmányi éveiről megjelentetett munkája után Bitskey Istvánnak az érsek prédikációiról írt monográfiája helyezte új alapokra a kutatást,⁴ és Pázmány hitvitázói pályáját is Bitskey rajzolta meg teljességre törekvő módon.⁵

A mai Pázmány-kutatásokban jelentős katalizátorszerepe volt a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen 1998. május 21–23-án „Pázmány Péter és kora” címmel megrendezett konferenciának. Ugyan a konferenciaelőadások azt mutatták, hogy Pázmány életműve folyamatosan és töretlenül a kutatások fókuszában állt, és ennek köszönhetően számos színvonalas előadás hangozhatott el (az előadások túlnyomó többsége a konferenciával azonos című kötetben napvilágot látott), a konferencia emellett is nagy mértékben ösztönzője lett a Pázmány-kutatások kiterjedésének. Így a tanácskozás fölvetései nyomán indult meg az érsek műveinek kritikai kiadása 2000-ben. Ennek jelentőségét pedig nem lehet túlbecsülni.

Pázmány magyar nyelvű művei 1894–1905 között jelentek meg egy nem teljes életműkiadás sorozatában.⁶ A kötetek szövegeibe számos hiba esett, s bár a mai napig fontos – és bibliofil ritkaságnak számító – sorozatról van szó, indokoltta vált egy új, a mai tudományos elveknek megfelelő kiadásba kezdeni, annál is inkább, mert a 20. századi modern Pázmány-kiadások ugyancsak sok kívánnivalót hagytak maguk után. A kritikai kiadás munkálatait egy, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen Hargittay Emil professzor vezetésével megalakult kutatócsoport végzi. 2000 óta mindaddig az életmű időrendjét követve öt Pázmány-mű tudományos igényű kiadása jelent meg nyolc kötetben.⁷

⁴ FRANKL [FRAKNÓI] Vilmos, *Pázmány Péter és kora, I–III*, Pest, Ráth, 1868–1872. SÍK Sándor, *Pázmány, az ember és az író*, Bp., Szent István Társulat, 1939. ÖRY Miklós, *Pázmány Péter tanulmányi évei*, Eisenstadt, Prugg Verlag, 1970. BITSKEY István, *Humanista erudíció és barokk világkép: Pázmány Péter prédikációi*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1979 (Humanizmus és Reformáció, 8).

⁵ BITSKEY István, *Pázmány Péter*, Bp., Gondolat Kiadó, 1986 (Magyar História).

⁶ PÁZMÁNY Péter *Összes munkái*, I–VII, Bp., Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Hit-tudományi Kara, 1894–1904.

⁷ PÁZMÁNY Péter, *Felelet Magyari István sárvári prédikátornak az ország romlása okairól írt könyvére (1603)*, kiad. HARGITTAY Emil, Bp., Universitas Kiadó, 2000 (Pázmány Péter Művei, 1). PÁZMÁNY Péter, *Felelet (1603): Jegyzetek a szövegkiadáshoz*, szerk. BÁTHORY Orsolya, HARGITTAY Emil, Bp., Universitas Kiadó, 2014 (Pázmány Péter Művei, 7). PÁZMÁNY Péter, *Az mostan támadt új tudományok hamisságának tíz nyilvánvaló bizonyossága és rövid intés a Török Birodalomról és vallásról*, kiad. AJKAY Alinka, HARGITTAY Emil, Bp., Universitas Kiadó, 2001 (Pázmány Péter Művei, 2). PÁZMÁNY Péter, *Tíz bizonyosság (1605): Jegyzetek a szövegkiadáshoz*, szerk. AJKAY Alinka, közreműködők: BÁTHORY Orsolya, VARSÁNYI Orsolya, Bp., Universitas Kiadó, EditioPrinceps Kiadó, 2012 (Pázmány Péter Művei, 5). PÁZMÁNY Péter, *Rövid tanúság (1606)*, s. a. r., jegyz. BRETZ Annamária, Bp., Universitas Kiadó, 2006 (Pázmány Péter Művei, 4). PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv (1631)*, kiad. SZ. BAJÁKI Rita, HARGITTAY Emil, Bp., Universitas Kiadó, 2001 (Pázmány Péter Művei, 3). PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv (1631): Jegyzetek a szövegkiadáshoz*, szerk. SZ. BAJÁKI Rita BOGÁR Judit, Bp., Universitas Kiadó, EditioPrinceps Kiadó, 2013 (Pázmány Péter Művei, 6). PÁZMÁNY Péter, *Keresztyéni felelet a megdűcsöült szentek tiszteletiről, értünk való könyörgésekről és segítségül hívásokról (1607)*, kiad., jegyz. AJKAY Alinka, Bp., Universitas Kiadó, 2016 (Pázmány Péter Művei, 8).

Érdemes tudatosítanunk, hogy a magyar nyelvű irodalom első hét évszázadában alkotó fontosabb prózaíróinknak – Zrínyi Miklós kivételével – egyelőre nincsen kritikai kiadása. A Pázmány kritikai kiadás sorozata olyan tudományos vállalkozás, amely nemcsak hogy jó minőségű, tudományos igényű modern szövegkiadásban adja az igényes olvasó kezébe Pázmány műveit, hanem az életmű létrejöttének, forrásainak és egyéb filológiai kérdéseinek feltárásában, megválaszolásában is alapvető szerepet vállal magára.

Miközben a kritikai kiadás igényes jegyzetapparátusával maga is nagyszabású tudományos teljesítmény, aközben újabb tudományos eredmények generálója is. Nehezen elérhető művekhez biztosít hozzáférést, lehetőséget és inspirációt ad a szövegeknek, azok forráskezelésének vizsgálatára. A kritikai kiadás sorozata körüli munkálatok lehetővé tették például, hogy Pázmány írói módszere, ahogyan újabb műveinek kiindulópontjává teszi, újraírja és kompilálja saját műveit, részletesen bemutatathatóvá váljék, miképpen az is, hogy mennyire központi szerepű Pázmány életművében a három alkalommal is kiadott nagyszabású kontroverzteológiai munka, a *Kalauz* (1613, 1623, 1637), Pázmány ugyanis minden korábbi művét felhasználja a Kalauz megírásához, és minden későbbinél merített a Kalauzból. Ezt az életművét meghatározó kompilációs (szövegösszeállító) technikát Hargittay Emil közelmúltban elkészült és megvédett nagydoktori értekezése vizsgálta.⁸

Disszertációjában elsősorban Pázmány vitairatai kerülnek a figyelem középpontjába, tehát a hitvitázó Pázmány Péter. Az érsek műveinek jelentős része ugyanis a vitairat műfajába sorolható, abba a műfajba, ami a 17. századi Magyarországon, a protestáns felekezetek megszilárdulásával és az ellenreformáció előretörésével párhuzamosan a vallási-irodalmi kommunikáció egyik legjelentősebbik műfaja lett. Pázmány első nyomtatásban megjelent munkája is vitairat: a *Felelet* (1603) Magyar István sárvári prédikátornak az eredetileg nem vitairatnak szánt *Országokban való romlásoknak okairól* c. munkájára válaszként született. Pázmány ilyenén fellépését minden bizonynyal Forgách kezdeményezte, aki Pázmányban látta a lehetőséget, hogy a 16. század végére jórészt az új hithez, a protestáns felekezetekhez csatlakozó országban sikerrel megerősítse a katolikus táborn, és teológiai viták keretében felvegye a harcot a protestantizmussal. Ez a vita egy csapásra ismertté tette Pázmány nevét a kortársak körében.

A régi magyar irodalomtörténeti kutatásokban az utóbbi időben – az elmúlt 3–4 évtizedben – a hitvitakutatás általános fellendülésének lehetünk tanúi. A hitviták iránti felekezeti sokszor elfogult nézőpontok által meghatározott érdeklődést új kérdésirányok váltották fel, és nagy lendületet vett a kora újkori hitvitának, mint két évszázad alapvető kommunikációs jelenségének a vizsgálata – nem utolsósorban a Miskolci Egyetemen Heltai János professzor által életre hívott hitvitatörténeti kutatási projekt és kutatócsoport hatására. A 17. századi vitákban Pázmány jelentősége elvitathatlan, hatása halála után is messzemenőkéig megmarad. Hargittay Emil szemléletesen ragadja meg az érsek hitvitázó életművének korabeli jelentőségét mondván: „katolikus oldalról Pázmány egymaga mintegy a felét írta a hitvita műfajába sorolható

⁸ HARGITTAY, *i. m.*

műveknek.”⁹ A *Felelet* után még számos nagyhatású vitairatot írt, összesen 25 olyan műve került ki a sajtó alól, ami valódi vitairat vagy akképpen is értelmezhető. Hitvitázói működésének az első korszakát a katolikus álláspont kialakítására törekvés és annak a nyilvánosságban való képviselése, ennek célja jellemezte. A *Kalauz* hatalmas teológiai, kontroverzeteológiai összefoglalása utáni vitáinál viszont egyre erőteljesebben jelentkezik az ellenfél személyi dekonstrukciójának, ellehetetlenítésének szándéka.¹⁰ A megújuló kutatásoknak köszönhetően tehát egyre többet tudunk Pázmány hitvitázói módszeréről is, arról, hogy minek köszönheti hitvitázói és térítői sikerességét. Egyre jobban látjuk a vitairataiban megnyilvánuló fölényes teológiai ismeretek alkalmazásának módszereit, valamint azokat a magas szintű retorikai és dialektikai képességeket, amelyek birtokában szállt szembe vallási ellenfeleivel.

Pázmány a magyarországi katolikus egyház megújításában nemcsak egyházi vezetőként, egyetemalapítóként, magasan képzett teológusként és vitairatok szerzőjeként vett részt, hanem egyéb műveivel a hitélet megújítására is alapvető hatást gyakorolt. Prédikációinak alapos ismertetését Bitskey István végezte el fent említett monográfiájában, méltatva Pázmány humanista erudícióját, kifinomult retorikáját és máig ható nyelvét. Bitskey eredményei a kora újkori magyar nyelvű prédikációirodalom kutatásának nagy lendületet adtak, a Pázmány utáni, 17–18. századi katolikus prédikációskötetek vizsgálata az érsek tekintélyének és hatásának elévülhetetlenségét mutatja. Maczák Ibolya és az általa kezdeményezett kompilációkutatás a Pázmány-szöveguniverzumnak ezekben a barokk, késő barokk szövegekben való meghatározó jelenlétét tárta fel.¹¹ Nagy lökést fog adni majd a prédikációkutatásnak, ha az érsek prédikációskötetei is megjelennek a kritikai kiadás sorozatában – ez azonban még odébb van, tekintettel arra, hogy a kiadványsorozat az életmű időrendjében halad, a prédikációkat pedig Pázmány csak a halála előtt rendezte sajtó alá (1636). Imádságos könyve életében négy alkalommal jelent meg, a 19. század végéig harmincnál több kiadásban látott napvilágot. Sikerét mutatja az is, hogy megjelenése után rövid idővel protestáns oldalról is utánozni kezdik. Az imádságos könyv már nemcsak hasonmás kiadásban (1993), hanem a kritikai kiadás sorozatában is hozzáférhető, és mind a Pázmány-kutatók, mind az újabban fellendülő imádságtörténeti kutatások révén a katolikus és a protestáns irodalmi hagyományban is megbízhatóan elhelyezhető.

Ebben a összefoglaló jellegű írásban mindössze arra vállalkozhattunk, hogy rövid pillantást vessünk a legújabb Pázmány-kutatók nagyon termékeny irányainak egyikére-másikára. Ám akármilyen gazdag is a kutatás, Pázmány azon megállapítása, melyet az írás címéül választottam, és amely prédikációinak előszavában olvasható, nem veszíti érvényét: „soha annyi könyv nem lehet, hogy többet ne ír hassanak a hívek tanítására”.

⁹ HARGITTAY, *i. m.*, 6.

¹⁰ HELTAI János, *Műfajok és művek a XVII. század magyarországi könyvkiadásában (1601–1655)*, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, Universitas Kiadó, 2008, 110–124.

¹¹ MACZÁK Ibolya, *Elorzott szavak*, Bp., WZ Könyvek, 2010 (Források Tükrében).